

УДК 33.01:339.92

DOI 10.31359/2411-5584-2020-40-1-58

Т. М. КАМІНСЬКА

докторка економічних наук, професорка,
професорка кафедри економічної теорії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: kamtm@ukr.net
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1359-834X>

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕС-КОНСАЛТИНГУ¹

Стаття присвячена основним етапам розвитку міжнародного бізнес-консалтингу як науки та практичної діяльності, його чинникам та сучасному стану. Охарактеризовані головні ідеї та досягнення науковців і практиків, що в різні часи досліджували цю проблематику. Проаналізовано структурні та географічні зміни, які сьогодні відбуваються на глобальному ринку консалтингу.

Ключові слова: міжнародний бізнес-консалтинг, менеджмент, глобалізація, транснаціональні корпорації.

JEL Classification: F0, F20, F23.

Постановка проблеми. Активний вихід підприємців України на зовнішні ринки супроводжується перевагами і ризиками. Із метою позитивного балансування між ними на користь переваг бізнес усе частіше звертається до консультантів-міжнародників, які, у свою чергу, намагаються підтримувати пропозицію своїх послуг відповідно до зростання міжнародного попиту на консультації. Для підвищення ефективності професійної діяльності консалтинговий бізнес звертається або до готових порад науковців, або до самостійного вивчення теоретичних основ міжнародного бізнес-консалтингу. Але пізнання предмета певної науки та перспектив її впровадження у практику завжди

¹ Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Соціально-економічна модернізація України та формування інноваційної моделі розвитку» (№ державної реєстрації 0111u000961).

© Камінська Т. М., 2020. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

починається із дослідження чинників та джерел її формування та розвитку. Як дитинство впливає на усе життя людини, так і витoki міжнародного бізнес-консалтингу визначають зміст, логіку і вектор його розвитку, зокрема в останні десятиліття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми міжнародного бізнес-консалтингу не надто розбалувані увагою вітчизняних науковців. Зазвичай види, принципи та методи консалтингу, які використовуються на внутрішньому ринку, розглядаються також стосовно зарубіжжя, просто поширюючи сам предмет дослідження без зміни підходів до нього. Цим грішить навіть навчальний посібник, який має відображати досягнення науки міжнародного бізнес-консалтингу [1]. Його складно відрізнити за змістом від підручника з теорії консалтингу, орієнтованого на внутрішній ринок, яких в Україні вже достатньо багато. Деякі науковці обмежують міжнародний бізнес-консалтинг тільки його використанням у ТНК, ігноруючи потребу в ньому підприємств, які виходять на зовнішній ринок. І нарешті, дуже рідко в сучасній літературі можна зустріти історико-економічний аналіз етапів та чинників формування міжнародного бізнес-консалтингу, невід'ємного взаємозв'язку цього процесу із сполученим розвитком підприємництва та світового ринку.

Формулювання цілей. Метою статті є виявлення основних етапів розвитку міжнародного бізнес-консалтингу як науки та практичної діяльності, його чинників та сучасного стану.

Виклад основного матеріалу. Еволюція міжнародного бізнес-консалтингу в ринковій економіці має свої особливості через його двоїсту сутність. З одного боку, це сфера практичної реалізації інтелектуального потенціалу певних фахівців у процесі міжнародного обміну послугами. З іншого боку, це підприємницька діяльність (виробнича, комерційна, посередницька, фінансова), яка передбачає вихід за межі територіальних кордонів. Тому розвиток міжнародного бізнес-консалтингу є результатом удосконалення практики підприємництва та водночас симбіозу таких наук: загальна теорія консалтингу, міжнародна економіка, міжнародний бізнес, глобальний менеджмент.

Передумовами розвитку міжнародного бізнес-консалтингу можна вважати: а) великі географічні відкриття, бурхливий розвиток зовнішньої торгівлі європейських країн у XVI–XVII ст.; б) промислову революцію в Англії (XVIII ст.). Експертами-консультантами бізнесу виступали тоді науковці-меркантилісти, які пропонували продавати на зовнішньому ринку якомога більше товарів, а купувати менше з метою формування активного торговельного балансу. А. Анікін (А. Anikin), відомий прогресивний науковець радянського часу, який присвятив багато уваги історії економічної думки, писав, що ця різниця між експортом та імпортом «представляється людям, керуючим дер-

жавою, і людям, які мислять і пишуть для них, у вигляді золота (і срібла), що пливе в країну з-за кордону. Якщо в країні буде багато грошей, все буде добре, радять вони» [2, с. 34–35].

Далі класики англійської економічної наукової школи А. Сміт (A. Smith) і Д. Рікардо (D. Ricardo) (XVIII–XIX ст.) розробили теорію, що захищає інтереси підприємців, пропагує ринок і конкуренцію, ефективний розподіл праці. Разом ці теоретики та Джеймс Ватт (James Watt), який відкрив паровий двигун, зробили найбільший поштовх світу до індустріалізації та динамічного підприємництва, до формування згодом теорії та практики міжнародного бізнесу. А. Сміт (A. Smith) і Д. Рікардо (D. Ricardo) довели також абсолютні та відносні переваги експорту товарів і непродуктивність протекціоністської політики країн. За словами А. Анікіна (A. Anikin), Д. Рікардо «робив з принципу порівняльних витрат висновки в дусі своєї теорії про гармонійний розвиток міжнародних економічних відносин в умовах вільної торгівлі» [2, с. 217]. Теоретичні положення класичної наукової школи повністю придатні для сучасного міжнародного обміну послугами консультування.

Отже, на етапі первісного накопичення капіталу та зародження міжнародного ринку бізнес користувався порадами дослідників економічної науки. Розвиненого ринку послуг і окремих експертів-консультантів, що дають поради на комерційній основі, ще не існувало.

Бурхливе зростання великих індустріальних компаній та прискорення експорту товарів привели до формування масового промислового виробництва. Наступив перший етап розвитку міжнародного бізнес-консалтингу (XIX ст. – початок XX ст.). Поступово вільна конкуренція між підприємцями переросла в монополістичну стадію розвитку. Відбулася концентрація капіталу, зросли можливості його експорту і водночас потреби в консультуванні процесів інвестування. Формування на цьому етапі теорії менеджменту зумовило, зокрема, розвиток теорії консалтингу. Керівники потребували нових знань і навичок з організації та управління підприємством, реструктуризації бізнесу відповідно до нових ринкових умов. Загальновідомо, що Ф. Тейлор (F. Taylor) у своїй книзі «Принципи наукового менеджменту» (1911) запропонував систему «наукового управління», наукові розробки з раціональної організації праці та допоміжних систем її стимулювання, ефективності виробництва, підбору і навчання персоналу.

Як результат, з'явилася професія консультантів – спочатку в межах окремих країн, потім у процесі міжнародного обміну знаннями та думками. Перші кроки консалтингу були пов'язані з управлінням, інжинірингом та фінансами великих компаній. Що цікаво, і зараз управлінський консалтинг, який дає поради організаціям щодо покращення їх ефективності, є провідним у міжна-

родному бізнес-консалтингу. Так, у 2017 р. його обсяг (139 млрд дол.) сягнув понад 53% загального обсягу світового консалтингового ринку. У 2018 р. він збільшився і становив 276, 86 млрд дол., а, за прогнозом, у 2019 р. очікується зростання до 284,56 млрд дол. [3]. До речі, консалтинговий ринок США – це теж переважно послуги управлінського консалтингу. У 2018 р. кількість консультантів, які працювали на цьому ринку, дорівнювала 684 470 [3]. Сфери бізнесу, яким надають допомогу сучасні управлінські консультанти, зазвичай охоплюють удосконалення діяльності фірми, стратегію бізнесу та розвиток персоналу.

Повертаючись знову до еволюції міжнародного бізнес-консалтингу та його піонерів, слід згадати американського професора Артура Літтла (Arthur D. Little), який у 1886 р. заснував однойменну компанію, що зосереджувалася на інженерно-технічних дослідженнях, наданні консультаційних послуг з бухгалтерського обліку, управління кадрами, зниження витрат і просування товарів. Її співробітники аналізували діяльність заводів та фабрик, знаходили проблеми та складали стратегію їх вирішення. Протягом тривалих років компанія нарощувала свій капітал та досвід і в наш час є визнаним лідером думок у поєднанні стратегії, інновацій та зростання за допомогою зміни бізнес-екосистем. Сьогодні «Arthur D. Little» – це мультинаціональна компанія, яка охоплює близько 1000 співробітників у понад 20 країнах. Вона присутня у найважливіших світових ділових центрах, обслуговує більшість компаній списку «Fortune 1000» та організацій державного сектору [4].

Відомим ім'ям у теорії міжнародного консалтингу після А. Літтла (Arthur D. Little) став Гаррінгтон Емерсон (Harrington Emerson), який у своїй головній та знаковій праці «Дванадцять принципів ефективності» (1913) розглянув і сформулював принципи інжинірингу з метою економії часу, високої продуктивності праці та економічної ефективності, причому обґрунтував їх прикладами не тільки промислових організацій [5]. Емерсон (Harrington Emerson) практикував свою систему як генеральний менеджер залізниці Берлінгтон штату Нью-Джерсі та поширив її на інші галузі. Поради персоналу були зосереджені на плануванні праці. Науковець практикував також консультування обліку витрат і встановлення стандартів для оцінювання продуктивності праці та ефективної діяльності підприємств торгівлі. Погляди та ідеї Г. Емерсона (Harrington Emerson) з часом отримали міжнародне визнання і значення.

Наступний науковець, економіст і психолог Едвін Буз (Edvin Booz) у 1914 р. розробив теорію «незалежного експерта». Він створив у Чикаго бюро ділових досліджень «Booz Allen Hamilton» під девізом: «Почніть з характеру... і не бійтесь майбутнього» [4]. Е. Буз довів, що компанії можуть досягти більшого

успіху, якщо звертатимуться до зовнішніх консультантів, зокрема за кордоном, і отримуватимуть кваліфіковані та об'єктивні поради. Тобто на початку ХХ ст. консалтинг стає унікальною професією. Сьогодні консалтингова фірма «Booz Allen Hamilton» перетворилася на глобальну з понад 26 тис. робітників по всьому світу. Вона демонструє інноваційний консалтинг й інвестує в такі галузі технологій, як наука та аналітика даних, цифрові рішення, інженерія та кібербезпека [4].

Другий етап розвитку міжнародного бізнес-консалтингу пов'язаний із Великою депресією. З одного боку, криза скорочує національне виробництво, з іншого – зростає попит підприємців на рекомендації з питань оновлення зростання. У 1930-ті рр. консалтингові фірми почали збільшувати свою чисельність за кількома партнерами-засновниками та невеликими командами. У цей період значну роль відіграє Дж. Маккінзі (J. McKinsey), який у 1925 р. створив компанію «McKinsey & Company». Багато його практичних пропозицій зумовили надалі розвиток теорії міжнародного консалтингу. Науковий підхід до практики забезпечив компанії тривале зростання. Не дивно, що на консалтинговому ринку США у 2019 р. найпрестижнішою фірмою була визнана саме «McKinsey & Company» з оцінкою у 8,98. [3]. Зараз «McKinsey & Company» активно співпрацює з найбільшими світовими корпораціями, урядами, державними установами та некомерційними організаціями, а її дочірня фірма «McKinsey&Company Україна» у 2017 р. була обрана для розробки стратегії Приватбанку України.

«Велика депресія» стала також першим випробуванням міжнародної економіки та бізнесу на міцність і стабільність торговельних, фінансових й інших економічних відносин, які до того моменту вже набули важливого значення для розвинених країн. Це сприяло формуванню попиту на консультантів-міжнародників із метою зміцнення стійкості інтернаціональних зв'язків. Закінчення світової економічної кризи й зростання промислового виробництва сприяли тому, що консалтингові компанії поширювалися повсюдно. Приблизно у 1940 р. виникла Перша національна асоціація з управлінського консалтингу в Нідерландах. Проте обсяг консалтингу та галузі застосування у 1930-ті рр. все ж таки залишалися обмеженими. Послугами консультантів користувалися в основному великі промислові компанії, а також державний і військовий сектори економіки розвинених країн.

Третій етап розвитку міжнародного бізнес-консалтингу припав на активне відновлення економіки після Другої світової війни, перехід провідних країн до постіндустріального розвитку (1945–1960). Зростання міжнародної ділової активності, прискорення НТП, інтернаціоналізація виробництва і фінансів, злиття великих аудиторських компаній – усе це означало перехід до міжна-

родної фази консалтингу, що отримало відбитися в науці. Недарма післявоєнний період називають «Золотим віком» консультування. Одночасно американський економіст Пітер Ф. Друкер (Peter F. Drucker) перетворив менеджмент на наукову дисципліну, яка надала старт для дисципліни міжнародного бізнес-консалтингу. Сам термін «консалтинг» дедалі більше пов'язують з управлінням та бізнесом, хоча на практиці його використовують у різних сферах, наприклад в архітектурі або охороні здоров'я.

Економічна криза 1970–1980 рр. у розвинених країнах, яку спричинила світова енергетична криза, стала чинником подальшого розвитку міжнародного бізнес-консалтингу. Кризу супроводжували зростання частки експорту та інвестицій у світовому ВВП, виникнення ТНК, зростання потреби в порадах глобальному бізнесу щодо світових тенденцій розвитку.

Четвертий етап й остаточний вихід консалтингової діяльності на світовий рівень пов'язують із Всесвітньою конференцією консультантів з управління в Парижі, 1987 р. (за участі 231 консалтингової фірми з багатьох країн). Була створена перша по-справжньому глобальна професійна структура – Міжнародна рада інститутів управлінського консультування (англ. International Council of Management Consulting Institutes, або ICMCI). З'явилися також наукові концепції реструктуризації підприємств, формування стратегічних альянсів, спільного використання ресурсів для підвищення гнучкості виробництва й скорочення витрат. Найбільшим досягненням ICMCI є узгодження підходів до консультування по всьому світу, зокрема в Східній Європі, визначення його стандартів та правил індивідуальної сертифікації послуг консультантів; зростання міжнародної та регіональної значущості управлінського консультування, а також поваги до професії консультанта. За словами голови ICMCI, організація відповідальна за формування зв'язків між гравцями й інститутами впливу на міжнародному ринку консалтингу [6]. Позначення «Сертифікований консультант з управління» (англ. Certified Management Consultant – СМС) визнається у всьому світі як єдиний міжнародний сертифікаційний знак професії, який означає прихильність до найвищих професійних стандартів консалтингу та дотримання етичних канонів професії, з усіма супутніми привілеями та обов'язками. Він визнається в понад 50 країнах світу.

Міжнародна диверсифікація консалтингової діяльності привела до стрімкого розвитку цієї індустрії в останню третину ХХ ст. Доходи 10 найбільших світових фірм з управлінського консалтингу за цей період зросли з приблизно 200 млн дол. до 50 млрд дол., а чисельність персоналу 30 найбільших консалтингових компаній зросла приблизно з 20 000 на початку 1980-х рр. до 430 000 у 2000 р. [4]. А вже на сучасному етапі ми спостерігаємо перетворення міжнародного бізнес-консалтингу на багатомільярдну індустрію, для якої харак-

терне безпрецедентне зростання, значно випереджаюче темпи зростання світової економіки та обсягу світової торгівлі товарами (рис. 1).

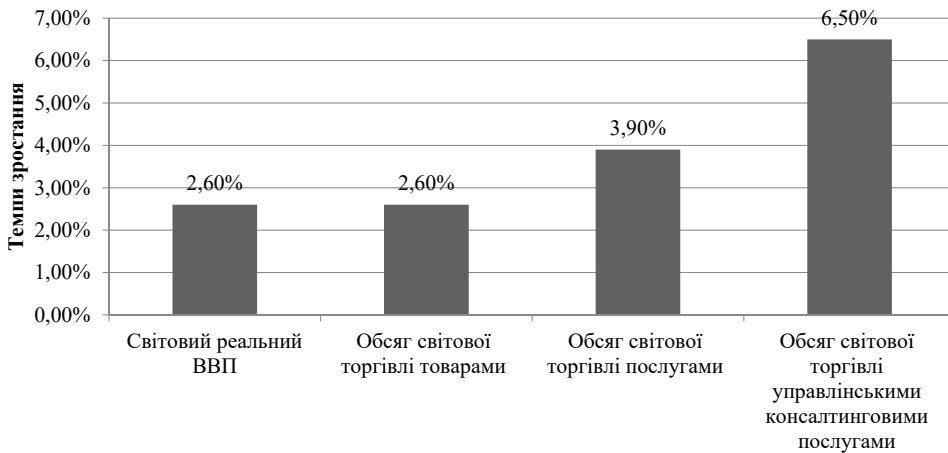

Рис. 1. Середньорічні темпи зростання міжнародного виробництва та торгівлі (2008–2018) [7]

Діаграма демонструє, що, за даними СОТ, обсяги світової торгівлі та ВВП з 2008 по 2018 р. зросли однаково на 26%, тобто в середньому на 2,6% на рік, а обсяг світової торгівлі управлінськими консалтинговими послугами в цей же період збільшився в середньому на 6,5% (темпи зростання вищі у 2,5 разу). Причому зростання експорту цих консалтингових послуг було найбільшим у загальному експорті сфери послуг [7]. Зростало також географічне охоплення бізнес-консалтингу. Одночасно індустрія консалтингу пройшла декілька циклів професіоналізації і сьогодні є одним із найбільш розвинених сегментів ринку професійних послуг.

Великий внесок у сучасний розвиток міжнародного бізнес-консалтингу роблять компанії так званої «Великої вісімки», які поступово, у результаті злиття, трансформувалися у «Велику четвірку», а саме «Deloitte», «PricewaterhouseCoopers» (PwC), «Ernst&Young», «KPMG». У 2018 р. валовий дохід цих американських компаній дорівнював відповідно 1 014 747; 5 236; 4 480; 3 878,6 млн дол., на них припадало майже 37,4% обсягу світового ринку консультування [3]. Причому найбільшою є частка компанії «Deloitte» (10,9% світового ринку). Обсяг її валового доходу від реалізації міжнародних консалтингових послуг дорівнює 18,7 млрд дол. [3]. Фактично мультинаціональна консалтингова мережа «Великої четвірки» задає ритм світовому консалтингу. Поза її межами найбільшою консалтинговою фірмою є компанія «Accenture» з часткою ринку 5,5% у 2018 р., яка надає різні послуги зокрема

для «Великої четвірки», орієнтуючись на їхню бізнес-стратегію, технологію та поточні операції [3].

Багато з керівників провідних компаній водночас є консультантами-міжнародниками. Це пояснюється загостренням міжнародної конкуренції, яка спонукає самих менеджерів застосовувати свої знання в іншому сегменті (сфері консультування) як конкурентної переваги. Диверсифікація інтелектуального капіталу сприяє зниженню альтернативних витрат консалтингових фірм та отриманню нормального прибутку, необхідного для утримання підприємницького таланту керівника в рамках певної компанії.

Головні чинники розвитку міжнародного бізнес-консалтингу пов'язані із закономірностями сучасного розвитку світової економіки, серед яких найсуттєвішими є такі: прискорення інтернаціоналізації виробництва товарів і послуг, його глобалізація та транснаціоналізація; зростання відкритості економік усіх країн, їх орієнтація на максимальну участь у міжнародному поділі праці, яке швидко поглиблюється; удосконалення методів наднаціонального регулювання економіки; формування глобального ринку послуг; трансформація передових економік світу до нових технологічних укладів й економіки знань, прискорений розвиток нових високотехнологічних видів економічної діяльності під впливом НТР (мікроелектроніка, інформатика, створення програмного продукту, біотехнології тощо); зростання інтернет-економіки та online-бізнесу, який не знає кордонів; стрімке формування сучасної світової інфраструктури та електронних засобів зв'язку; зміщення ваги і впливу на світову економіку бізнесу країн наздоганяючого розвитку, особливо Китаю, Індії, Бразилії; розвиток економічної інтеграції та регіональних ринків товарів і послуг.

Усі ці процеси обумовили вихід і консалтингового бізнесу на світовий або регіональний рівень. Наприклад, ринкова вартість регіональних ринків консультування Європи, Близького Сходу та Африки разом, за останніми даними, вже досягає 100 млрд дол. [4]. Глобалізація означає, що на прийняття рішень суб'єктами консалтингу впливають економічні процеси, що відбуваються зовсім в іншій частині світової економіки. Консультанти-міжнародники часто діють відповідно до вимог наднаціонального регулювання бізнесу. Характерними є мобілізація й консолідація світових фінансових та людських ресурсів для зростання ефективності міжнародних компаній, географічне зосередження клієнтських організацій та консультантів у фінансових центрах та розвинутих регіонах світу, зростання вибору консалтингових продуктів.

Водночас посилюється вразливість окремих фірм від зовнішніх чинників. Прикладом є негативний вплив Brexit на співробітництво консалтингових компаній Великої Британії з ЄС. Хоча, за дослідженням бельгійського про-

фесора Хілке Ванденбусше [Hylke Vandenbussche], вплив Brexit на розвиток окремих видів діяльності різняться, його негативні наслідки на ІТ-програмування та консалтинг менші, ніж на такі види економічної діяльності, як енергетична, автомобільна, фармацевтична, продовольча [8, с. 18]. Узагалі, за розрахунками науковця, скорочення зайнятості на кожен 1% падіння валової доданої вартості в нематеріальній економіці країн ЄС очікується у 2019 р. нижчим, ніж у сфері матеріального виробництва [8 с. 16].

Ще одним ризиком глобалізації є диференціація в рівні доходів споживачів консалтингових послуг – великих підприємств (монополістів) і малого бізнесу: перші концентрують капітал, зокрема для найму дорогих міжнародних консультантів (або є учасниками ТНК), вони можуть дозволити собі зниження цін на послуги завдяки позитивному ефекту масштабу та економії на витратах виробництва, другим не вистачає фінансових ресурсів, щоб вдатися до порад іноземних консультантів. Особливо це стосується малого бізнесу в небагатих країнах.

Разом з тим великі ТНК через дочірні та внучаті компанії забезпечують інтенсивний трансфер технологій, наукового досвіду і розробок у сфері консалтингу від розвинених до небагатих країн, що надає економічні вигоди для останніх, науково-технічний розвиток національних компаній у короткий термін за відносно менші витрати, координацію науково-технологічних дій на ринку міжнародного консалтингу. Значну роль відіграє врахування кроскультурної складової розвитку компаній і консалтингових рекомендацій стосовно економічної поведінки інтернаціональних команд. Переважання руху прямих іноземних інвестицій над портфельними, з одного боку, збільшує попит на послуги консультантів-міжнародників, з іншого – стимулює пропозицію послуг самих консалтингових компаній на світовому ринку.

Власне під впливом інтернаціоналізації консалтингової індустрії на початку 1960-х рр. великі американські компанії перенесли досвід трансформації бізнесу на Західну Європу. Європейський ринок формувався головним чином завдяки впровадженню в європейському бізнес-середовищі американських моделей управління та консультування. Алгоритм інтернаціоналізації охоплював дослідження європейського ринку та відбір цільових сегментів, пошук контрагентів, укладання експортних контрактів, обрання методів фінансування, власне експортну діяльність, вивезення капіталу за кордон, міжнародну диверсифікацію активів американських консалтингових компаній, отримання акцій інвестиційних фондів певних європейських країн, створення міжнародного виробництва/надання консалтингових послуг, яке функціонує на основі прямих інвестицій і контролюється та управляється мультинаціональними компаніями. Послідовні стадії інтернаціоналізації бізнес-кон-

салтингу відбивають зростання глибини залучення компаній до міжнародного ринку.

Оговтавшись після економічного спаду 2008–2010 рр. на тлі фінансової кризи, консалтингова індустрія європейських країн зуміла відновитися і повернутися до зростання. Загальна ринкова вартість консалтингового ринку Європи сягнула у 2017 р. 85 млрд дол. Історично на ньому переважають компанії із Західної Європи – вони надають 90% загального обсягу послуг європейських компаній [4]. Найбільшим регіоном (сукупний оборот консалтингових послуг у розмірі 24 млрд дол.) є DACH-регіон, який охоплює німецькомовні країни (Німеччина, Австрія та Швейцарія). За ним слідує регіон Великої Британії та Ірландії – понад 23 млрд дол. [4]. За окремими країнами, найбільші консалтингові ринки має Велика Британія, потім Німеччина, за нею – Франція. У 2010–2016 рр. ринок консалтингових послуг у Західній Європі зростав майже удвічі швидше, ніж у Східній Європі [4]. Разом з тим темпи зростання ринку консалтингу у Східній Європі теж поступово збільшуються і становлять у 2017 р. – 6,7%; у 2018 р., за прогнозами, – 7% , а обсяги цього ринку зросли з 2012 по 2017 рр. з 1, 0 до 1,36 млрд євро [4]. Найбільшими сегментами є ринок Польщі, Румунії, Чехії, Угорщини – відповідно 40, 17, 16, 12% загалу. У всіх країнах переважають послуги консалтингу у фінансовому секторі. Стрімко зростає попит на оновлення застарілих технологій та інновації. Проте найбільші доходи консультанти Східної Європи поки що отримують від діяльності у сфері роздрібної торгівлі та виробництва, зокрема автомобільного [4].

Більшість консультантів європейських країн працюють у великих та середніх консалтингових фірмах, але їх кількість становить не більше 15% загалу [4]. При цьому приватні підприємці-консультанти й фрілансери формують найбільшу кількість юридичних та фізичних осіб на європейському ринку. Крім індивідуальних професійних фахівців, консультаційні навички використовують фахівці, які працюють поза консалтинговою галуззю. Як правило, це стосується підрозділів великих компаній з управління проектами та спеціалізованих консультативних відділів.

Безперервна поява нових конкурентних сегментів бізнес-консалтингу, збільшення конкурентного тиску (зокрема, від зовнішніх гравців) на користь упровадження інновацій є перевагами інтернаціоналізації консалтингового бізнесу. На світовому ринку активно розвиваються управлінський, стратегічний, операційний, фінансовий консалтинг, HR-консалтинг та IT-консалтинг [4]. Екологічний консалтинг теж стрімко розвивається, водночас його іноді вважають формою управлінського консалтингу (хоча дохід від нього значно менший, ніж дохід від інших напрямів бізнес-консалтингу).

Відповідно до закономірностей розвитку сучасної міжнародної економіки інтенсивно зростає кількість спеціалістів із віртуального міжнародного бізнес-консалтингу та консалтингу інтернет-бізнесу. Перехід глобальної активності в цифрову глобалізацію, діджиталізація консалтингового бізнесу є новим трендом глобалізації. І клієнти, що готуються до цифрової трансформації, починаючи від невеликих стартапів до величезних ТНК, звертаються за порадами до консалтингових фірм із таких питань, як аналітика даних та кібербезпека. Кількість таких фірм, зокрема у Східній Європі, поступово збільшується. Це пояснюється найбільшими темпами зростання ринку ІТ на глобальному ринку послуг – 15% у 2018 р. [7]. Клієнтські організації намагаються отримати навички, необхідні для вирішення викликів цифрового світу, і це стає ключовою рушійною силою міжнародного попиту на консалтингові послуги. Проте є і ризики цифрової трансформації бізнес-консалтингу, а саме це висока швидкість узгодження рішень, «розмивання» традиційних основ бізнесу, менеджменту й консалтингу, рівномірного й обміркованого надання допомоги.

Останні 25 років привабливим та прибутковим стає також міжнародне консультування державного сектору національної економіки та послуг з *public relations*. Особливо цей тренд характерний для ринків постіндустріальних країн. Що стосується східноєвропейського регіону, то консультування у державному секторі економіки зростає тут дуже повільно. Це пов'язано з більш високим рівнем корупції, ніж у Західній Європі та США, зайвим втручанням урядів у розвиток бізнесу та, не зважаючи на правила СОТ, упровадженням протекціонізму, який обмежує доступність інвестицій ЄС у деякі країни, наприклад Угорщину. Приголомшують результати всесвітнього опитування економічної злочинності в Україні фірмою «PwC Україна» 2018 р. Відповідно до них майже 48% українських організацій стали жертвами економічних злочинів та шахрайства за останні два роки. 73% респондентів зазначили хабарництво та корупцію як найбільш суттєвий економічний злочин, що перевершує середній показник у світі майже на 50%. Що цікаво, 56% усіх видів шахрайства були вчинені співробітниками організацій [9]. Через корупцію та інші злочини приватний сектор східноєвропейських країн, особливо України, продовжує залишатися основним замовником послуг консалтингу. Водночас і він потерпає від збільшення корупційних витрат на ведення бізнесу і зменшення його простоти, а також відвертає іноземний бізнес від інвестування. Для таких країн важлива міжнародна підтримка бізнес-консультування, спрямована на формування його міжнародних стандартів і запобігання корупції.

Висновки. Еволюція міжнародного бізнес-консалтингу як науки і практики здійснюється в тандемі з етапами розвитку ринкової економіки як такої, міжнародної економіки й міжнародних економічних відносин, глобального менедж-

менту. Тривала еволюція ринку в провідних країнах сприяє поступовому ви- зріванню нової якості міжнародного бізнес-консалтингу, його сучасних видів і трендів. Постсоціалістичні країни з інверсійним розвитком отримують при- кллади, орієнтири та технології консалтингу, які допомагають їм прискорити розвиток підприємництва на внутрішньому та зовнішньому ринках. Водночас перед цими країнами, зокрема Україною, постають ризики, пов'язані із зайвою державною бюрократією та корупцією, для усунення яких потрібний час. Навіть урахувавши універсальні для всього світу чинники та моделі розвитку міжна- родного бізнес-консалтингу, вітчизняні компанії, які прагнуть до інтернаціона- лізації бізнесу, потребують удосконалення інституціонального середовища та особливої підтримки з боку міжнародних організацій. Одночасно це сприятиме залученню іноземних консалтингових компаній на ринок України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Охріменко О. О., Кухарук А. Д. Міжнародний консалтинг: навч. посіб. Київ: НТУУ «КПІ», 2016. 184 с. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/16543/1/International%20Consulting_Tutorial.doc (дата звернення: 23.01.2020).
2. Аникин А. В. Юность науки: Жизнь и идеи мыслителей-экономистов до Маркса. 4-е изд. Москва: Политиздат, 1985. 367 с.
3. Mazareanu E. Consulting services industry in the U. S. – Statistics & Facts. 2018. May 31. URL: <https://www.statista.com/topics/2247/consulting-services-industry-in-the-us> (дата звернення: 23.01.2020).
4. Consulting Industry. Europe. URL: <https://www.consultancy.eu/consulting-industry> (дата звернення: 23.01.2020).
5. Harrington E. The Twelve Principles of Efficiency. New York. The Eng Ineering Magazine CO. Copyright, 1913. URL: https://www.forgottenbooks.com/download_pdf/The_Twelve_Principles_of_Efficiency_1000897031.pdf (дата звернення: 23.01.2020).
6. The ICMCI. 25 Years of Achievement. 1987–2012. URL: https://www.cmc-global.org/sites/default/files/public/icmci_-_25_years_of_achievement_1.pdf (дата звернення: 23.01.2020).
7. Highlights of world trade in 2018. World Trade Statistical Review 2019. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2019_e/wts2019chapter02_e.pdf (дата звер- нення: 23.01.2020).
8. Vandenbussche H. Sector-Level Analysis of the Impact of Brexit on the EU-28. BELGIUM, Leuven: University of Leuven. 2019. 45 P. URL: <https://www.fdfa.be/sites/default/files/atoms/files/Brexit%20impact%20study%202019.pdf> (дата звернен- ня: 23.01.2020).
9. Всесвітнє дослідження економічних злочинів та шахрайства 2018: результати опитування українських організацій. PwC Україна. Аналітичні огляди. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2018/economic-crime-survey.html> (дата звер- нення: 23.01.2020).

REFERENCES

1. Okhrimenko, O. O., & Kukharuk, A. D. (2016). *Mizhnarodnyi konsaltingh [International consulting]*. Kyiv: NTUU «KPI». Retrieved from https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/16543/1/International%20Consulting_Tutorial.doc [in Ukrainian].
2. Anikin, A. V. (1985). *Yunost nauki: Zhizn i idei mysliteley-ekonomistov do Marksa [The youth of science: The life and ideas of thinkers-economists before Marx]*. Moskva: Politizdat [in Russian].
3. Mazareanu, E. (2018, May 31). *Consulting services industry in the U. S. – Statistics & Facts*. Retrieved from <https://www.statista.com/topics/2247/consulting-services-industry-in-the-us>.
4. *Consulting Industry. Europe*. (n.d.). Retrieved January 23, 2020, from <https://www.consultancy.eu/consulting-industry>.
5. Harrington, E. (1913). *The Twelve Principles of Efficiency*. New York: The Engineering Magazine CO. Copyright. Retrieved from https://www.forgottenbooks.com/download_pdf/The_Twelve_Principles_of_Efficiency_1000897031.pdf.
6. *The ICMCI. 25 Years of Achievement. 1987–2012*. (n.d.). Retrieved January 23, 2020, from https://www.cmc-global.org/sites/default/files/public/icmci_-_25_years_of_achievement_1.pdf
7. World Trade Organization. (2019). *Highlights of world trade in 2018. World Trade Statistical Review 2019*. Retrieved from https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2019_e/wts2019chapter02_e.pdf
8. Vandenbussche, H. (2019, June). *Sector-Level Analysis of the Impact of Brexit on the EU-28*. BELGIUM, Leuven: University of Leuven. Retrieved from <https://www.fdfa.be/sites/default/files/atoms/files/Brexit%20impact%20study%202019.pdf>
9. PwC Ukraina (2018). *Vsesvitnie doslidzhennia ekonomichnykh zlochyniv ta shakhraistva 2018: rezultaty opytuvannia ukrainskykh orhanizatsii [All-Union State Economic and that Shakhraism 2018: results of a feasibility study of Ukrainian organizations]*. Retrieved from <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2018/economic-crime-survey.html> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 24.01.2020 р.

Стаття пройшла рецензування 16.02.2020 р.

Стаття рекомендована до опублікування 21.02.2020 р.

Т. М. КАМИНСКАЯ

доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономической теории Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков

ЭВОЛЮЦИЯ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ МЕЖДУНАРОДНОГО БИЗНЕС-КОНСАЛТИНГА

Статья посвящена основным этапам развития международного бизнес-консалтинга как науки и практической деятельности, его факторам и современному состоянию.

Охарактеризованы основные идеи и достижения ученых и практиков, в разное время исследовавших эту проблематику. Проанализированы структурные и географические изменения, которые сегодня происходят на глобальном рынке консалтинга.

Ключевые слова: международный бизнес-консалтинг, менеджмент, глобализация, транснациональные корпорации.

T. M. KAMINSKA

Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of Economic Theory department, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv

INTERNATIONAL BUSINESS CONSULTING: EVOLUTION OF ITS THEORY AND PRACTICE

Problem setting. The active entry of Ukrainian businesspersons into foreign markets encourages them to appeal to the international consultants who rely on scientific positions in their advice. Analysis of the origins of international business consulting, the factors of its formation helps to determine the content, logic and vector of modern development.

Recent research and publication analysis. Domestic scientists usually extend the analysis of consulting in the domestic market to the world level, without focusing on the features of the evolution of international business consulting. Some scholars refer to it only for use in TNCs, ignoring the need for advice from international consultants of other firms entering the foreign market. In such a way the relationship between business development in the context of globalization and the science and practice of consulting has broken.

Paper objective is to determine the main stages of the development of international business consulting as a science and practical activity, and investigate its factors and current state.

Paper main body. The development of international business consulting is the result of the improvement of business practice and at the same time the symbiosis of such sciences as General Theory of Consulting, International Economics, International Business, and Global Management. Among the preconditions for the formation of international business consulting it is necessary to emphasize first of all rapid development of foreign trade in European countries in the sixteenth and seventeenth centuries as well as Industrial Revolution in England in the eighteenth century. Experts-consultants of business at that time were scientists, researchers of foreign trade and entrepreneurship. The industrialization of the economy, the foreign trade growth, the concentration of capital and its export had created the need for consulting businessmen who sought to enter the foreign market. The profession of consultants started to form, firstly in certain countries and then in the process of international exchange of knowledge and thoughts in a big variety of states.

The further evolution of international business consulting was linked to names of Arthur D. Little, Harrington Emerson, Edwin G. Booz, who offered many ideas on consulting development, including home country and abroad, and their practical implementation. The Great Depression had accelerated the growth of entrepreneurs' demand

for consulting on upgrading of their businesses. After completion of that period, consulting companies started to spread widely, but mostly large industrial companies as well as the public and military sectors of the economies of developed countries used their services. Active recovery of the economy after the Second World War, transition of leading countries to post-industrial development, acceleration of scientific and technological progress, internationalization of industry, trade and finances, merger of large audit companies, all these changes meant the transition to the international phase of business consulting development.

The First *Management Consultant World Conference* (1987) became the final evidence that the consulting ran up to the international level and the rapid development of this industry could be observed in the last third of the twentieth century up to the nowadays. The growth rate of international business consulting is well ahead of the growth rate of the world real GDP and the merchandise trade volume. Globalization and transnationalization of economy and business, integration and formation of regional markets, development of global management, predominance of FDI over portfolio assets, business process digitization, all of them influence this process. Big Four companies make a major contribution to the modern development of international business consulting, accounting for almost 37.4% of the global consulting market in 2018. Many of the top managers at the same time are international consultants.

Geographically, the largest consulting markets are the US and Western European ones, especially the DACH region, which covers German-speaking countries. At the same time, the market of Eastern Europe, especially Poland, as well as regions of Asia, Africa, and the Middle East, develops rapidly. New segments of the global business consulting market are emerging and competitive pressure on existing players is increasing. Management consulting is dominant. Public sector consulting and public relations services are becoming attractive and profitable for post-industrial professionals. However, in Eastern Europe, the public sector shows relatively high levels of corruption and unnecessary government intervention into business development. Therefore, the private sector of these countries is still a major customer of consulting services.

Conclusions of the research. The long evolution of international business consulting in developed countries contributes to the gradual maturation of its new quality, modern types and trends. Post-socialist countries receive examples, guide and universal technologies of modern consulting. At the same time, this sector is fraught with risks associated with unnecessary governmental bureaucracy and corruption, which needs the time to create new institutional environment for the consulting market. The support of international institutions is needed, because it can contribute to the internationalization of the domestic consulting business and the attraction of foreign consulting companies to the Ukrainian market.

Short Abstract for an article

Abstract. The article is devoted to the main stages of the development of international business consulting as a science and practical activity, its factors and current state. The

main achievements and ideas of scientists and practitioners who investigated this issue at various times are also presented. Structural and geographical changes that are taking place nowadays in the global consulting market are analyzed.

Key words: international business consulting, management, globalization, multinational corporations.

Article details:

Received: 24 January 2020

Revised: 16 February 2020

Accepted: 21 February 2020

Рекомендоване цитування: Камінська Т. М. Еволюція теорії та практики міжнародного бізнес-консалтингу. *Економічна теорія та право*. 2020. №1 (40). С. 58–73. DOI: 10.31359/2411-5584-2020-40-1-58.

Suggested Citation: Kaminska, T. M. (2020). Evoliutsiia teorii ta praktyky mizhnarodnoho biznes-konsaltnhu [Evolution of the theory and practice of international business consulting]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 1 (40), 58–73. DOI: 10.31359/2411-5584-2020-40-1-58.